

DISCUȚII PE MARGINEA CÎTORVA MONEDE STRĂINE DIN DOBROGEA ANTICĂ

DE

GH. POENARU BORDEA

Este îndeobște cunoscut că în problema relațiilor dintre orașele grecești în vremea clasică, elenistică sau romană a istoriei lor, pe lângă mărturiile autorilor antici și cele din inscripții, anumite date, importante uneori, se pot obține din interpretarea materialelor arheologice și numismatice.

Dacă unele dintre ele necesită aprofundate analize înainte de a li se preciza proveniența, altele, printre care și monedele, pot fi puse în valoare mai lesne. Firește, posibilitățile materialelor numismatice din epoca autonomiei, față de cele din epoca imperiului roman, și cu atât mai mult față de cele din epoca romană târzie sau bizantină de început, sînt deosebite, după cum deosebite sînt și interpretările de dat. Nu ni se pare necesar, pentru moment, să stăruim prea mult asupra aspectelor teoretice sau practice ale acestor probleme.

Cu toate acestea, fiind vorba de relații, este poate util să arătăm că stabilirea naturii lor nu este întotdeauna lesnicioasă. De la caz la caz, putem avea de-a face cu pătrunderi directe sau mijlocite, cu circulație de oameni, cu raporturi economice sau politice, ori și cu unele și cu altele. Este aproape de la sine înțeles că numai descoperirea monetară în sine, mai ales dacă este izolată, nu poate indica mai mult decît o direcție geografică și că, pentru interpretarea ei corectă trebuie aduse în sprijin și alte date, de dorit cît mai numeroase.

Cum considerăm că indicațiile pe care le dau monedele pătrunse într-un spațiu geografic, altul decît orașul emitent cu împrejurimile sale imediate, nu sînt în nici un caz de disprețuit, ne aplecăm atenția în cele ce urmează asupra unor asemenea materiale descoperite pe teritoriul Dobrogei.

1. ÎN LEGĂTURĂ CU O MONEDĂ DE ARGINT DESCOPERITĂ ÎN NECROPOLA ELENISTICĂ A TOMISULUI

Într-un mormint de incinerare, săpat în 1961¹, care face parte din seria celor mai vechi morminte pînă acum cunoscute la Tomis², s-a descoperit și o monedă de argint, rămasă neidentificată.

Cel care a publicat materialele din necropola tomitană de epocă elenistică³, incluzînd și cîteva morminte de la sfîrșitul epocii clasice⁴, printre care și cel în care s-a aflat moneda care ne preocupă — mormintul I = 3 — ne dă următoarea descriere :

Monedă mică de argint.

Av. Capul Meduzei.

Rv. Ancorod cu scarabeu în dreapta și litera A în stînga.

În afară de faptul că moneda rămîne neidentificată și că lipsesc datele tehnice absolut necesare, descrierea pare corectă, ceea ce aparent se verifică și pe baza unei destul de bune fotografii, din păcate mărită, lucru ce devine chiar periculos cînd dimensiunea nu este indicată⁵.

Dacă autorul și-ar fi dat osteneala să răsfoiască una din lucrările pe care le citează, în legătură cu un bol mic cu firnis negru, obiectul *h* în descriere, inv. 4467, pe aceeași pagină, și n-ar fi trimis la ea indirect, așa cum ne pare că a procedat, ar fi putut să afle singur că moneda a fost emisă la Apollonia Pontică⁶. După ce am făcut identificarea ne mai rămîne să precizăm că în dreapta ancorodului este de fapt un rac și nu un scarabeu și că s-ar putea să avem în stînga ancorodului prescurtarea unui

¹ Săpătura a fost efectuată de V. Barbu, care a publicat pînă acum un articol general asupra necropolelor vechiului Tomis, *Considérations chronologiques basées sur les données fournies par les inventaires funéraires des nécropoles tomitaines*, în *Studii clasice*, III, 1961, p. 203—225 și un studiu asupra riturilor funerare, *L'incinération et l'inhumation à l'époque romaine à Tomis*, în *Studien zur Geschichte und Philosophie des Altertums*, Akadémiai Kiadó, Budapesta, 1968, p. 372—376, în care și unele considerații utile pentru epoca secolelor IV—I î.e.n., mai ales p. 372—373.

² Pentru moment nu sînt cunoscute morminte mai vechi decît secolul al IV-lea î.e.n., deși cele mai vechi urme de viață sînt amforele de Kios, databile la sfîrșitul secolului al VI-lea și începutul celui următor. Asupra acestor materiale vezi o mențiune fugară la V. Canarache, *Tomis*, Edit. Meridiane, 1961, p. 9—10.

³ M. Bucovală, *Necropole elenistice la Tomis*, Constanța, 1967, în care nu găsim nimic despre mormintele respective cu excepția observației: incinerare, înhumare. Uneori materialul, săpat de alții, nu este bine departajat pe morminte. Asupra altui aspect al problemei, M. Gramatopol, Gh. Poenaru Bordea, *Amfore ștampilate la Tomis*, în *SCIV*, 19, 1968, 1, p. 42.

⁴ Mormintele CCCLVII, CCCLIV și I = 1—3 sînt date de M. Bucovală, *op. cit.*, p. 9—13, primul în prima jumătate a secolului al IV-lea, al doilea către mijlocul secolului al IV-lea și al treilea „eventual către mijlocul secolului al IV-lea î.e.n.”, ceea ce însă nu-l împiedică să le considere elenistice, așa cum se vede în titlul lucrării și cum se mai poate citi și la p. 8 „în cele ce urmează... vom expune aici numai problema mormintelor de epocă elenistică — înhumare și incinerare — începînd cu prezentarea tabelului acestora, în ordinea înșiruirii lor în timp, începînd de la cele mai vechi spre cele mai noi, adică din secolul al IV-lea î.e.n. pînă la începutul erei noastre”.

⁵ M. Bucovală, *op. cit.*, p. 13, obiectul *j* din descriere; judecînd după exemplarele similare, moneda pare a fi fost mărită de două, poate chiar de aproape trei ori. Nu ne putem da seama dacă e vorba de un tetrobol (hemidrahmă) sau un diobol.

⁶ T. Gerasimov, *Монетита от некропола Аполония*, în *Аполония Развкопите в некропола на Аполония през 1947—1949*, Sofia, 1963, p. 331—334, nr. 1163—1172, p. 334 și pl. 80 unde sînt ilustrate exemplarele nr. 1163—1169.

nume de magistrat din care, dacă fotografia nu ne înșală, o literă, ca poziție prima, ar putea să fie P.

Importanța descoperirii este considerabilă, dacă ținem seama de împrejurarea că monedele străine sînt în general rare în orașele noastre pontice și că asemenea materiale contribuie la mai buna cunoaștere a relațiilor economice ale acestora.

Ne grăbim să punem în lumină faptul că o monedă din Apollonia Pontică descoperită la Tomis fusese publicată mai de mult. Moneda făcea parte dintr-un tezaur, căruia nu i-a fost acordată atenția cuvenită, fiind semnalat doar fără comentarii ⁷ și, poate din lipsa unor confirmări, repede dat uitării.

În cazul nostru avem de a face cu legături între orașe grecești din Pontul stîng, la o vreme cînd Tomisul nu emitea încă monedă proprie ⁸ și cînd într-o mare zonă geografică domina moneda histriană de argint, împreună cu care circula de asemenea moneda ei de bronz și asupra circulației cărora există din fericire un studiu de ansamblu a cărui importanță merită să fie și aici subliniată ⁹. În secolele V și IV î.e.n. Tomisul și pînă la o vreme și Callatisul au făcut parte din zona de circulație a monedei histriene, găsită în orașele respective chiar sau în imediata lor apropiere. Această împrejurare era mai de mult cunoscută pentru Tomis ¹⁰, mai de curînd pentru Callatis ¹¹. O confirmare pare de altfel să ofere tot mormîntul nr. 3 din necropola tomitană (= I) în care s-a aflat și o altă monedă mică, în afară de cea de care ne-am ocupat mai înainte, de bronz de astădată și care se prezintă după descrierea autorului astfel:

Av. Roată cu patru spițe.

Rv. Plat ¹².

Moneda, în ciuda reversului plat, de presupus sau foarte tocit sau ieșit dintr-un tipar uzat, credem, fără a putea fi absolut siguri în lipsa fotografiei și în imposibilitate de a examina originalul, că poate fi o monedă histriană de bronz de tipul cu roata și legenda IET ¹³.

Asupra circulației monedei de argint emisă de Apollonia în cantități considerabile nu sîntem prea bine documentați pentru că, deși există

⁷ C. Moisil, *Creșterea colecțiilor Cabinetului numismatic*, Academia Română, 1944, p. 5, nr. 40 unde citim: „Găsită în Constanța împreună cu alte 30—40 la fel și din Mesambria la nr. 43. Dar de la Iacob Panazian, Constanța”. Trimiterea la nr. 43 este evident o eroare de tipar, aflîndu-se acolo publicată o tetradrahmă din Mesambria, mai tîrzie ca dată de emisiune și de altfel descoperită în Bulgaria. Corect este nr. 42, contemporană și avînd aceeași proveniență.

⁸ Pentru Tomis, Em. Condurachi, *Vechi monede pontice și importanța lor*. În BȘAc, II, 1, 1950, p. 5—6 este la știința noastră cea mai recentă încercare de a stabili data primelor emisiuni tomitane. Din literatura mai veche vezi K. Regling, *Die antiken Münzen Nord-Griechenlands*, I. Die Münzen von Dakien und Moesien, 2, p. 597—604.

⁹ Bucur Mitrea, *Descoperirile monetare și legăturile de schimb ale Histriei cu populațiile locale în secolele V—IV î.e.n.*, în *Studii clasice*, VII, 1965, p. 143—166.

¹⁰ G. Severeanu, *Despre draluna histriană*. În BSNR, XV, 1920, nr. 33—34, p. 20—27, menționat și de S. P. Noe. A *Bibliography of Greek Coin Hoards* ², *Numismatic Notes and Monographs*, 78, New-York, 1937, p. 293, nr. 1115; G. Buzdugan, I. Mititelu, *Contribuții la clasificarea unor monede histriene*, în SCN, III, 1960, p. 389, nr. 7 și p. 390 nr. 12—15; cf. B. Mitrea, *op. cit.*, p. 154—155, nr. 6, 6a și 6 b.

¹¹ B. Mitrea, *op. cit.*, p. 155, nr. 7.

¹² M. Bucovală, *op. cit.*, p. 13, obiectul 1.

¹³ C. Preda, *Monede histriene cu roata și legenda I ET*, în SCN, III, 1960, p. 21—35. Colegul V. Barbu ne-a confirmat această impresie. De luat în seamă ca posibilitate Mesambria, eventual Olbia, cu șanse mult mai slabe însă.

numeroase tezaure cuprinzând asemenea monede, o cartare a lor nu s-a realizat și zona ei de răspîndire nu se poate preciza fără acest aparat de lucru strict necesar. Firește, în încercarea de a se stabili zona de circulație a monedelor din Apollonia Pontică și contactele în regiunile de margine cu alte monede va trebui să se țină seama și de monedele izolate, care nu lipsesc dar sînt inedite în totalitatea lor sau aproape, știut fiind că în utila cronică a descoperirilor monetare de pe teritoriul Bulgariei nu sînt, cu extrem de rare excepții, luate în considerație decît tezaurele¹⁴.

Oricum, contactul monedelor din Apollonia Pontică cu monedele din Parion și Chersonesul Tracic¹⁵ punc în lumină aria de circulație sudică, în vreme ce contactul cu monede din Mesambria¹⁶ ne dă un reper privind aria dinspre nord de circulație a lor.

Fără a intra aici în detalii ce vor forma obiectul unei cercetări anume, este clar că în cazul nostru e vorba de o depășire către nord a zonei obișnuite de circulație¹⁷. De altfel, și moneda histriană pătrunde în zona de circulație monetară de la sud de Balcani, întîlnindu-se acolo într-un același tezaur cu monede din Parion și Chersonesul tracic¹⁸.

Monedele Apolloniei Pontice, chiar dacă au existat și emisiuni mai vechi, par a fi circulat mai intens mai ales după jumătatea secolului al IV-lea î.e.n.¹⁹.

¹⁴ Nădăjduim să putem face curînd un prim pas în această direcție, pe baza unor materiale inedite examinate de noi. în principal în colecția Muzeului din Varna, cu ocazia unei călătorii de studii întreprinsă în Bulgaria, în vara anului 1968. Din această cauză nu am socotit necesar să înșirăm aici repertoriul integral al descoperirilor din Apollonia Pontică cunoscute nouă.

¹⁵ S. P. Noe, *op. cit.*, p. 55, nr. 169 și p. 132, nr. 482. unde Abydos în loc de Apollonia Pontică. eroare corectată de J. și L. Robert, *La Carie*, Paris. 1954, p. 246, nota 1; vezi și G. Le Rider, *Deux trésors de monnaies grecques de la Propontide (IVe s. av. J. Chr.)*, Paris, 1962. p. 52. nota 4; cf. L. Robert. *Les inscriptions grecques de Bulgarie*, în *Revue de philologie de littérature et d'histoire ancienne*, III. 1. XXXIII, 1959, fasc. II, p. 185, nota 7. T. Gerasimov, în *Коллективни находки на монети през...*, în *Izvestiia-Institut*, XV, 1946, p. 237, XII, 1959, p. 359, XXV, 1962, p. 229, XXVI, 1963, p. 262, asupra căreia, cu mai multe detalii, D. Nikolov, *Нови колективни находки от монети на Парион, Тракийски Херсонес и Аполония Понтика*, în *Археология*, 5, 1963, 4, p. 39—42; T. Gerasimov, *op. cit.*, în *Izvestiia-Institut*, XXVI, 1963. p. 264; XXVII, 1964, p. 237; cf. Gh. Poenaru Bordea, *Date numismatice privind legăturile Pontului Sltng cu Asia Mică*, comunicare ținută în cadrul secției de epigrafie și numismatică a Institutului de arheologie din București, 1968, în care am analizat problema monedelor din Parion în Peninsula Balcanică.

¹⁶ T. Gerasimov, *op. cit.*, în *Izvestiia-Institut*. XI, 1937, p. 319; vezi și mai sus, nota 7. De menținut în atenție și tezaurul de la Cuzgun, actualul Ion Corvin asupra căruia C. Moisil, *Monede și tezaure monetare...*, în *BSNR*. X, 20, 1913, p. 63. nr. 23; S. P. Noe, *op. cit.*, p. 86, nr. 287; cf. S. Dimitriu, *O monedă divizionară din Cyzic la Histria*, în *SCN*, VIII, 1957, 1—4, p. 108—110.

¹⁷ Moneda descoperită la Panticapaeum, asupra căreia ne-a atras atenția B. Mitrea este o emisiune a Apolloniei din Bospor. Vezi K. V. Golenko, D. B. Selov, *Монеты из раскопок Пантикопоя 1915—1961 гг.* în *Нумизматика и Сфрагистика*: I, 1963, p. 41, nr. 298; cf. p. 4 și p. 62.

¹⁸ T. Gerasimov, *op. cit.* în *Izvestiia-Institut*, XIII, 1939. p. 345. Monedele au fost descoperite la Tarsko (Şehlara), Pazardjişco și parte din ele au intrat în colecțiile Muzeului din Sofia. Nu figurează la B. Mitrea, *op. cit.*, p. 143—167 și nici pe hartă, fig. 1, în afara textului.

¹⁹ T. Gerasimov, *Находки със сребърни монети на Аполония на Черно Море*, în *Разкопки и Проучивание*, I, 1948, p. 134—149, dateate în a doua jumătate a secolului al V-lea î.e.n.; D. Nikolov, *op. cit.*, datare largă 450—300; G. Le Rider, *op. cit.*, p. 52 și nota 4, p. 63, pe la mijlocul secolului al IV-lea î.e.n.; T. Gerasimov, *op. cit.*, în *Apollonia*, p. 331—334, operează, pentru dioboli cu datarea 350—306, dar nu știm dacă are în vedere toate emisiunile.

Raporturi directe între Apollonia și Tomis nu sînt nici ele excluse, așa cum nu sînt de exclus poate nici raporturi directe între Histria și sudul tracic, unde monedele ei puteau ajunge fie prin mijlocirea Chersonesului tracic, fie prin Asia Mică și atunci prin mijlocirea orașului Parion ²⁰.

Ni se pare însă că cele două cazuri de monede pătrunse într-o arie străină de circulație, ambele pînă la această notă a noastră ignorate, contribuie și la o situație mai exactă a legăturilor dintre Histria și Tomis, pe de o parte, și Apollonia, pe de altă parte. Asupra existenței unor bune raporturi între Histria și Apollonia eram de altfel deja destul de bine informați pe cale epigrafică, pentru un moment probabil imediat posterior anului 278 mai întîi, apoi pentru o vreme mai tîrzie, atunci cînd o crudă soartă comună le-a făcut să ajungă centre de importanță secundară și cînd primii îi vor ajuta pe ceilalți în războiul pentru Anchialos, disputat de mesambrioți ²¹.

Că relațiile dintre cele două colonii milesiene existau și înainte, la o dată ce nu pare să depășească în nici un caz sfîrșitul veacului al IV-lea î.e.n. ca dată limită, cea mai tîrzie posibilă, fiind de plasat în al treilea pătrar al său — celelalte materiale descoperite în mormînt opunîndu-se unei datări joase — evident nu poate să surprindă. Aceasta este după noi sugestia pe care o dă descoperirea monetară din necropola tomitană și credem că nu contează, din acest punct de vedere, dacă moneda din Apollonia a ajuns direct acolo, sau prin intermediul Histriei a cărei monedă pare de altfel să fie prezentă în același mormînt, așa cum arătam înainte. Monedele histriene descoperite în sudul tracic, judecînd pe baza datelor de care am uzat ceva mai sus, se pot explica, chiar dacă în aria respectivă lipsesc pentru moment asocieri directe, ca o pătrundere mai degrabă prin intermediul Apolloniei. Ni se pare însă că mai putem desprinde din această descoperire și o altă semnificație nici ea lipsită de importanță.

Despre poziția de *emporion* a Tomisului pînă către mijlocul secolului al III-lea î.e.n. s-a vorbit, ca și de dependența sa față de Histria și de Callatis ²², fără a se aduce în sprijin descoperirile monetare pînă atunci cunoscute. Spre deosebire de cunoștințele noastre mai vechi, monedele pe care încercăm să le valorificăm acum pentru istoria Pontului stîng sînt descoperite în săpătură. Pe baza lor, o bază sigură de astă dată, și a descoperirilor mai vechi astfel confirmate, Tomisul credem că se impune să fie privit ca dezvoltîndu-se în umbra Histriei și în sfera sa de interese, în perioada începuturilor sale și pînă la o dată de căutat pe la jumătatea sau după jumătatea secolului al IV-lea î.e.n.

²⁰ Nu e inutil, credem, să arătăm aici că raporturile acestui oraș cu Callatisul sînt atestate epigrafic pentru secolul al III-lea î.e.n. D. M. Pippidi, *Décrets honorifiques de Callatis, in Dacia*, N.S., IV, 1962, p. 470—472, 2; idem, *Străinii de peste mări. In Din istoria Dobrogei*, I, București, 1965, p. 234; idem, *Contribuții la istoria veche a României* ², capitolul *Două inscripții fragmentare din Callatis*, p. 266—268.

²¹ V. Părvan, *Histria*, IV, p. 546, nr. 6; idem, in *Dacia*, II, 1925, p. 204, nr. 8; D. M. Pippidi, *Monumente epigrafice inedite, in Histria*, I, p. 505—508, nr. 7; D. M. Pippidi, Em. Popescu, *Les relations d'Istros et d'Apollonia du Pont à l'époque hellénistique. in Dacia*, N.S., III, 1959, p. 235—258. Cf. D. M. Pippidi, *Sur les relations politiques des cités grecques de la côte occidentale de l'Euxin à l'époque hellénistique*, in *Nouvelles études d'histoire*, II, 1960, p. 49—52 și idem, *Relațiile politice dintre cetățile de pe coasta de vest a Mării Negre în epoca elenistică*, in *Contribuții...*, p. 227—238.

²² Iorgu Stoian, *Tomitana*, București, 1962, p. 17—20.

Callatisul și el, împreună cu teritoriul său, în aria de circulația a monedei histriene ²³, se va ridica primul la o poziție importantă ²⁴, în timp ce Tomisul va mai avea de așteptat o vreme pînă ce poziția sa să se întărească. El va trebui să treacă întii peste momentul dificil datorat pretențiilor callatienilor care, puternici economic, încearcă să-l transforme către 260 î.e.n. într-un *emporion* al lor ²⁵. Dacă în amfora din Heracleea Pontică, prezentă în mormîntul nr. 2 (= CCCLIV) ²⁶ este de văzut primul pas al dorienilor din Callatis făcut către Tomis, ori numai un import obișnuit — în lipsa și a altor materiale — este foarte greu de spus și oricum problema depășește larg scopul avut în vedere la alcătuirea acestei note.

Presiunea Histriei și a Callatisului asupra Tomisului, credem că avem temeiuri să afirmăm, s-a exercitat succesiv în timp; dacă la un moment dat între cele două faze distincte a existat și un moment de acțiune simultană, el urmează a fi precizat de noi cercetări.

2. PIESE NUMISMATICE LA DOSARUL LEGĂTURILOR CU NORDUL PONTIC ÎN EPOCA ROMANĂ

Legăturile orașelor de pe coasta dobrogeană a Mării Negre cu coloniile grecești din nordul pontic sînt atestate pe bază de inscripții de la sfîrșitul epocii clasice și mai abundent o dată cu epoca elenistică ²⁷.

²³ B. Mitrea, *loc. cit.*, mai sus nota 10 și fig. 1 (harta).

²⁴ Arheologic amintim aici doar C. Preda, *Archaeological discoveries in the Greek cemetery of Callatis-Mangalia (IV—III centuries before our era)*, în *Dacia*, N.S., V, 1961, p. 275—303. Numismatic menționăm că bătarea primelor monede de argint la Callatis este anterioară în orice caz sfîrșitului domniei lui Alexandru cel Mare. chiar dacă asupra datei lor am dori să fim mai bine informați, B. Pick, *Die antiken Münzen Nord-Griechenlands*, I, *Die Münzen von Dakien und Moesien*, 1, p. 86. O confirmare s-ar părea că găsim într-un tezaur fără loc precis de găsim și încă nevalorificat din acest punct de vedere, S. P. Noe, *op. cit.*, p. 290, nr. 1105, Thracia (?) ante 1906, în care monedele callatiene apar alături de monede din Parion, Mesambria și Apollonia. Pe plan politic orașul se afirmă în împrejurările rezistenței și răscoalei împotriva lui Lysimach, asupra căreia D. M. Pippidi, *op. cit.*, în *Din istoria Dobrogei*, I, p. 216—218, vezi și p. 197; idem, *Contribuții...*, p. 155, 222—223.

²⁵ D. M. Pippidi, *op. cit.*, în *Din istoria Dobrogei*, I, p. 222—234; idem, *Histria și Callatis în secolele III—II î.e.n.*, în *Contribuții...*, p. 33—34; cf. p. 222 și mai ales 227 „cătore 262 î.e.n.”.

²⁶ M. Bucovală, *op. cit.*, p. 10—11, care nu-i descifrează însă inscripția așa că n-am putut-o utiliza în prima publicare de ștampile pe amfore descoperite la Tomis, M. Gramatopol, Gh. Poenaru Bordea, *op. cit.*, p. 59, ea urmînd să fie integrată alături de cele șase ștampile heracleote, nr. 78—83, care reprezintă 8.7% din importurile din centre precis determinate. Oricum, ni se pare că dacă datarea ei, pe care autorul o adoptă de altfel, este jumătatea și a doua jumătate a secolului al IV-lea, mormîntul nu se poate data în nici un caz „cătore jumătatea secolului al IV-lea”, adică înainte de fabricarea amforei.

²⁷ Cu titlu de exemplu amintim ca atestări sigure ale acestor relații: P. O. Karîșkovski, *Утерянная ольвийская надпись*, în *SA*, XXVIII, 1958, p. 151—161, histrian într-un decret onorific la Olbia; D. M. Pippidi, *op. cit.*, *Din istoria Dobrogei*, I, p. 237; în legătură cu decretul IOSPE, I², 21 reexaminat de curînd vezi D. M. Pippidi, *Note de lectură*, 10. *Histrieni la Olbia în secolul al IV-lea î.e.n.*, în *Studii clasice*, VIII, 1966, p. 242—244; Gr. Tocilescu, *Neue Inschriften aus der Dobrudscha*, în *AEM*, XI, 1887, p. 41—43, nr. 55, pentru legături între Tomis și Olbia, atestate în decretul tomitan pentru Nilos din Tyras asupra căruia cu restul bibliografiei Iorgu Stoian, *Tomitana*, p. 90—92, 141 și 179; Gr. Tocilescu, *Neue Inschriften aus Rumänien*, în *AEM*, XVII, 1894, p. 99, nr. 41; D. M. Pippidi, *op. cit.*, în *Din istoria Dobrogei*, I, p. 238—239; L. Robert, *op. cit.*, în *RevPhil*, XXXIII, 2, 1959, p. 181—182

Pe temeiul descoperirilor monetare, data începuturilor lor urcă destul de mult în timp. Abia dacă mai este nevoie să reamintim aici descoperirea unui *aes grave* olbian la Mahmudia²⁸ și descoperirile de monede histriene în destul de multe locuri, în general în imediata apropiere a coastei nordice a Mării Negre, dar care nu Țolesc orașele aflate acolo și care par să indice o direcție statornică, măcar pînă la o vreme, a intereselor cetății de la noi²⁹.

Pentru epoca romană³⁰, punem în lumină faptul că moneda Tomisului mai cu seamă, prezentă în multe locuri, mai ales către sud și vest³¹ — ceea ce se explică prin puterea economică a orașului, prin legături firești în cadrul pentapolei și apoi hexapolei în fruntea căreia se afla³²,

și nota 9, un chersonesit cinstit la Callatis. *IOSPE*, I², 27; D. M. Pippidi, *op. cit.*, în *Din istoria Dobrogei*, I, p. 238 decret olbian în cinstea unei callatian. Ca intensitate, pe baza unei încercări de anchetă, doar parțial expusă în comunicarea citată mai sus, nota 15, am crezut că putem afirma că ele vin în urma relațiilor cu Asia Mică și insulele aferente și a relațiilor stabilite de orașele din Pontul stîng între ele.

²⁸ V. Pârvan, *Un aes grave olbien à Salsovia*, în *Dacia*, II, 1925, p. 420—421; cf. B. Mitrea, *Penetrazione commerciale e circolazione monetaria nella Dacia prima della conquista*, în *Ephemeris Daco-romana*, X (1943) Roma, 1945, p. 25—26; cf. și D. M. Pippidi, *op. cit.*, în *Din istoria Dobrogei*, I, p. 192—193.

²⁹ B. Mitrea, *op. cit.*, în *Studii clasice*, VII, 1965, p. 146, 198 și 151—154, nr. 2—5a și fig. 1 (hartă).

³⁰ În general asupra problemei acestor relații în secolele I—III a se vedea M. Rostovzev, *Storia economica e sociale dell'impero romano*, Firenze, 1953, p. 177—178, 184, 286, 307, 310 și 311; D. T. Zlatovskaia, *Мезия в I и II веках нашей эры (к истории нижнего Дуная в Римское время)* Moscova, 1951, p. 4.

³¹ Inserăm acum, fără a avea pretenția că sîntem perfect informați și fără a recurge la descoperiri încă inedite, o listă care probabil s-ar putea încă lungi: S. P. Noe, *op. cit.*, p. 19, nr. 27. Albania, 1890; p. 41, nr. 111. Aytoska Banja (păstrăm aici și mai departe, grafia autorului pentru numele de localități citate de el); Bulgaria, 1920, nr. 220; Catchitza, Bulgaria, 1918; p. 109—110, nr. 386, Elisenia, Bulgaria, 1909; p. 125, nr. 450, Gradnitza, Bulgaria, 1926; p. 202, nr. 768, Opaka (Popovsk), Bulgaria, 1933; p. 230, nr. 875, Rumanja, Bulgaria, 1935; p. 243, nr. 921. Saradjaschak-Weli, Bulgaria, 1891; T. Gerasimov, *op. cit.*, în *Izvestiia-Institut*, XIII, 1939, p. 343, Lovciansko; XVIII, 1952, p. 403, Svetlen (Popovsko); XXI, 1957, Obciarovo (Kolarovgradsko); XXII, 1959, p. 362, Kăpinovo (Tărnovsko); XXV, 1962, p. 233, Ţonevo (Varnensko); p. 236, Edinakovți (Kolarovgradsko); XXVI, 1963, p. 257, Briag (Tărgovișko); p. 258, Dăbrava (Cercovna); p. 263, Krivița (Razgradsko); XXVIII, p. 247—248, Gorna Rosița (Gabrovsko); XXIX, 1966, p. 214, Studenița (Șumensko), XXX, 1967, p. 189, Riș (Șumensko); p. 189—190, Stoianovo, (Șumensko); C. Moisil, *Creșterea colecțiilor...*, 1944, p. 31, nr. 274, 278; p. 33, nr. 294, p. 35, nr. 306, Pecineaga Mangalia; B. Mitrea, *Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în R.P.R.*, în *SCIV*, XIII, 1962, I, p. 219, nr. 18 = *Dacia*, N.S., VI, 1962, p. 536, Bălănești; nr. 37, p. 221 = p. 538, Pitești; idem, *Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în Republica Socialistă România*, în *SCIV*, 16, 1965, 3, p. 615, nr. 58 = *Dacia*, N.S., IX, 1965, p. 498, Roșiori de Vede; *SCIV*, 19, 1968, I, p. 180, nr. 79, Tazlău; Gh. Poenaru Bordea, *Note numismatice dobrogene*, în *SCN*, IV, 1968, p. 398, nr. 3, Valea Seacă; D. Tudor, Gh. Poenaru Bordea, Cr. Vlădescu, *Arutela I și II*, în *Studii și materiale de muzeografie și istorie militară*, MMC, II, 1969 (sub tipar); E. Varoucha, *Chronique des fouilles et découvertes archéologiques en Grèce en 1956* în *BCH*, 81, 1957, p. 491—500, Thessalonie, Cf. Edith Schönert-Geiss, *Literaturüberblicke der griechischen Numismatik, Moesien*, în *Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte*, 15 Jahr., 1965, p. 100—102, 105—107.

³² Pentru monede din Tomis la Callatis vezi S. P. Noe, *op. cit.*, p. 171, nr. 645; C. Preda, *Date și concluzii preliminare asupra tezaurului descoperit la Mangalia în anul 1960*, în *SCIV*, XII, 1961, 2, p. 241—250; idem, *Monede coloniale rare și inedite — Histria, Callatis și Tomis — din tezaurul de la Mangalia*, în *SCN*, IV, 1968, p. 228—236. Pentru monede din Tomis la Histria vezi S. Dimitriu, *Descoperiri monetare, în Histria*, I, p. 469, H. Nubar, *Aspetti della circolazione monetaria di Histria nell'epoca romana, în Dacia*, N. S., VII, 1963, p. 243—244, 249—250 și tabelul 3, p. 244. Foarte interesantă problema identităților de ștanțe pe monede din Pontul stîng, sesizate de K. Regling, *op. cit.*, p. 598—599, asupra căreia vezi

prin navigația lesnicioasă pe Dunăre — apare și în nordul pontic³³, uneori pînă la distanțe surprinzător de mari³⁴. Un releveu al acestor descoperiri, de dorit cît mai complet, nu știm să se fi încercat pînă acum deși interesul său ar fi, credem, considerabil. S-ar putea obține indicații suplimentare nu numai pentru istoria economică a orașului, dar și pentru istoria economică a Moesiei inferioare. Pentru comparație ancheta ar trebui extinsă și la celelalte colonii grecești de la noi și din Bulgaria, precum și la alte orașe, întemeiate de romani dar emittente de monede grecești, aflate relativ aproape.

Nu sînt însă de loc neinteresante, atît pentru istoria Daciei cît și a Moesiei inferioare, datele privind monedele pătrunse pe teritoriul patriei noastre³⁵, inclusiv în Dobrogea în vremea epocii romane, uneori de la distanțe mari și din locuri mai puțin așteptate³⁶.

Comunicăm aici două asemenea monede, ambele de bronz, aflate una la Tomis, cealaltă la Păcuilul lui Soare.

Moneda descoperită la Tomis ne-a fost donată, în ianuarie 1966, de către un elev la Constanța, care ne-a informat că a găsit-o lîngă un copac pe str. Mihai Viteazu, aproape de colțul cu str. Ștefan cel Mare. Cum ne aflăm acolo în afara chiar a zidului de incintă romană tîrziu al Tomisului³⁷, ne putem gândi în chip firesc la o piesă din inventarul unui mormînt, probabil răvășit cu prilejul plantării unui copac, dacă nu cumva chiar înainte, în zona respectivă fiind identificate două din necropolele tomitane³⁸.

Moneda este o emisiune a orașului Chersones, de un tip care apare în epoca elenistică. În cazul nostru însă, avînd în vedere legenda reversului, e vorba de o emisiune de epocă imperială romană, databilă în secolele II—III e. n.³⁹, adică din perioada celei de-a doua eleutherii (138—180). Într-o

1. Robert, *Villes d'Asie Mineure*², p. 188—191 și 366—377 și acum de curînd, o revenire a aceluiași autor, în lumina ultimelor date și discuții. *Monnaies grecques-Types, légendes, magistrats monétaires et géographie*, în seria *Hautes Etudes Numismatiques*, 2. Genève-Paris, 1967, capitolul XV. *Identités de coins et géographie*, p. 86—105.

³³ S. P. Noc, *op. cit.*, p. 272, nr. 1040, lîngă Talta, Crimeea, 1905; P. O. Karîșkovski, *Находки монеты римской империи в Ольвии*, în *Нумизматика и Сфрагистика*, 2, 1965, p. 58 și pl. 3, p. 59.

³⁴ K. V. Golenko, *Monedă din Tomis — descoperită la Ijevsk (U.R.S.S. — Republica Autonomă Udmurtă)*, în *SCN*, III, 1960, p. 39—41, pe care o interpretează ca reprezentînd mai degrabă prada unei „incursiuni” mai curînd a celei din 258. Autorul își caută o confirmare în descoperirile monetare din Ucraina, pentru care trimite la M. I. Braicevski. *Некоторые данные об участии восточных славян в событиях на Дунае 248—251 гг. до н.э.* în *KSIA-Kiev*, 3, p. 8 și urm.; vezi însă și observațiile noastre, mai jos, p. 143.

³⁵ B. Mitrea, *Le monete urbliche e coloniali in Dacia*, în *Atti del V^o Congresso di Studi romani*, Roma, 1940, extras, p. 1—11; E. Gren, *Kleinasiens und der Ostbalkan in der wirtschaftlichen Entwicklung der römischen Kaiserzeit*. Uppsala, 1941, p. 139; B. Mitrea, *Cîteva monede romane imperiale, grecești și bizantine descoperite în împrejurimile Celeiului*, în *SCN*, IV, 1968, p. 393—396.

³⁶ Cîteva exemple numai: B. Mitrea, *op. cit.*, în *SCIV*, XIV, 1963, 2, p. 471, nr. 37 = *Dacia*, N.S., VII, 1963, p. 596, Acrasus din Lydia, la Reșca; idem, *op. cit.*, în *SCN*, IV, 1968, p. 396, Philomelium, Frigia, la Celeiu.

³⁷ V. Pârvan, *Zidul cetății Tomis*, în *ARMISI*, 1914—1915, p. 417—450; V. Canarache, *op. cit.*, p. 16—17, date referitoare la cercetări mai recente.

³⁸ V. Barbu, *op. cit.*, p. 305 și fig. 1, în afara textului.

³⁹ T. E. Mionnet, *Déscriptions de médailles antiques, grecques et romaines*, Paris (1806—1837), II supl., p. 3, nr. 13—14; R. St. Poole, *Catalogue of Greek Coins in the British Museum. The Tauric Chersonese, Sarmatia, Dacia, Moesia, Thrace & co.*, Londra, 1877, p. 3, nr. 7; S.W. Grose, *Catalogue of the Mc Clean Collection of Greek Coins*, II, Cambridge, 1926, nr. 4439, 4440, pl. 166/8, 9, asemănătoare cu exemplarul nostru dar cu nume de magistrat; E. H.

încercare recentă de reexaminare și datare a monedelor emise la Chersones în secolele I—III s-au propus pentru aceste monede anii 145—150⁴⁰. Moneda la care ne referim poate fi descrisă astfel :

AE. ♂. Greut. 6,56 g; diam. 21 mm.

Av. Artemis spre stînga, cu genunchiul drept pe spinarea unei căprioare îngenunchiate, pe care o ucide cu lancea, ținută cu mîna dreaptă. În mîna stîngă ține arcul, iar pe spate poartă teaca acestuia; [XEP | O].

Rv. Taur cornupet spre stînga, sub care, între două linii ΕΑΕΥΘΕΡ(ΑC).

Prezența la Tomis a unei monede din Chersones, avînd în vedere relațiile atestate numismatic cu orașele din nordul pontic — de altfel, așa cum ne-a informat B. Mitrea căruia îi mulțumim și aici, monede tomitane au fost descoperite chiar la Chersones⁴¹ — nu are nimic surprinzător. Poate doar să ne mirăm că pentru moment nu avem de la Tomis mai multe monede străine publicate⁴², căci dacă moneda de bronz reflectă circulația oamenilor⁴³, ea trebuie să fi fost considerabilă într-un oraș avînd un port de amploarea celui tomitan⁴⁴ și unde numeroși străini sînt atestați epigrafic⁴⁵.

În ce-i privește pe chersonesiți mai amintim aici că legăturile lor cu teritoriul țării noastre erau atestate și pînă acum, cu începere din epoca elenistică, un chersonesit fiind cîstit la Callatis⁴⁶, la care adăugăm amforele din Chersones descoperite în orașele grecești de la noi⁴⁷, continuînd

Minns, *Scythians and Greeks*. Cambridge, 1913. pl. IV/17; B. von Kochne. *Musée Kotschoubey*. St. Petersburg, 1856, p. 186—187, asupra tipului și persistenței sale, p. 146 și 182. Un tezaur cu monede de acest tip din secolele III—II i.e.n. publică A. M. Ghilevici, *Новый клад монет из окрестности Херсонеса*. în SA, XXVIII, 1958, p. 136—138.

⁴⁰ V. A. Anohin, *Монетное дело Херсонеса I—III*. în *Нумизматика и Эпиграфика*, IV, 1963, p. 3—88. vezi pentru perioada 138—180, p. 33—46, iar pentru tipul aici în discuție p. 35 și p. 64, nr. 104.

⁴¹ O confirmare am găsit în lucrarea citată la nota precedentă, p. 51. Vezi însă mai ales importantul articol semnăt de A. M. Ghilevici, *Античные иногородние монеты из раскопок Херсонеса* în *Нумизматика и Сфрагистика* 3. 1968, p. 25—26 și tablele de la p. 51—53 și p. 58—61. Pe lângă Tomis mai sînt prezente și monedele altor orașe din Pontul stîng: Histria, Callatis, Dionysopolis, Odessos, Mesembria, tot din epoca imperială.

⁴² Ca o excepție amintim aici C. Secășanu, *Depozit de monede alexandrine găsite la Constanța*, în CNA, XIII, 109, 1938, p. 14—17: Probus-Galerius Maximianus.

⁴³ Mai de curînd L. Robert, *Monnaies antiques en Troade*, în *Hautes Études Numismatiques*, 1, Paris, 1966, p. 113—114.

⁴⁴ V. Canarache, *L'édifice à mosaïque découvert devant le port de Tomis*. în *Studii clasice*, III, 1961, p. 227—240; I. Barnea, *Perioada Dominatului (secolele IV—VII)*, în *Din istoria Dobrogei*, II, București, 1968, p. 465—466. De la o datare înclinînd mai ales către secolele I—III s-a ajuns în cele din urmă la o datare hotărîtă în secolul al IV-lea, de cînd datează, în chip sigur credem noi, pavimentul de mozaic. Așteptînd cu răbdare publicarea integrală a descoperirii, avem datoria să arătăm că, după părerea noastră și ultima opinie exprimată este excesivă. Pe baza unor observații personale există temeiuri pentru a accepta, măcar la terasa mai apropiată de port, unde acestea au fost efectuate, și o etapă anterioară secolului al IV-lea.

⁴⁵ I. Stoian, *op. cit.*, p. 40—41 cu bibliografia.

⁴⁶ Mai sus nota 27.

⁴⁷ V. Canarache, *Importul amforelor șampilate la Istria*, București, 1956, p. 210—214, nr. 484—499, la nr. 488, 490, 492, șase șampilă de la Sinoe Zmeica, iar la nr. 497, Tariverdi; G. Cantacuzino, *Timbres amphoriques trouvés à Callatis*, în *RHSEE*, 1935, p. 309—310, nr. XVI; vezi și Th. Sauciu-Săveanu, *Callatis*, în *L'archéologie en Roumanie*. București, 1938, pl. L., fig. 95, unde am putut recunoaște o asemenea șampilă. Cf. M. Gramatopol, Gh. Poenaru Bordea, *op. cit.*, în *SCIV*, 19, 1968, 1, p. 48. tabelul și de aceiași autori, *Amphora stamps from Callatis and South Dobrouja*, în *Dacia*, N.S., XIII, 1969 (sub tipar), nr. 873—915 și tabelul cu situația în orașele din Pontul stîng.

în epoca romană, vreme din care s-a descoperit la Celei un fragment de amforă ce poartă o inscripție cu vopsea întregită $\chi\epsilon\rho\sigma\sigma\upsilon\nu(\eta\sigma\sigma\omicron\varsigma)$ ⁴⁸, precum și mai târziu în epoca romană târzie și bizantină ⁴⁹.

În cazul special al Tomisului însă, nu trebuie să uităm că de aici provine cu siguranță un altar pus de un soldat din Cohors I Cilicum, databil între 244—249, dar mai curînd din 248—249 și poate tot din oraș sau din teritoriul o inscripție funerară databilă după 212 e. n., numind aceeași unitate militară. Cohorta, staționată între Tomis și Dunăre, a avut însă o *vexillatio* la Chersones, unde se afla o garnizoană puternică precum și o escadră a flotei romane ⁵⁰. În relațiile dintre cele două orașe, pentru care avem acum și o probă numismatică, Cohors I Cilicum a putut avea o însemnată contribuție.

A doua monedă care ne reține atenția o fost găsită la Păcuiul lui Soare ⁵¹ și este o emisiune a orașului Olbia, un tetrassariu din vremea lui Severus Alexander (222—235).

A.E. †. Greut. 6,51 g; diam. 23 mm.

Av. Inscripția greu lizibilă.

Bust laureat spre dreapta.

Rv. Vultur din față cu aripile desfăcute și capul întors spre stînga. Se citește clar OABIOΠOAITΩN. În cîmp dreapta, sus Δ ⁵². Pe lîngă acei *aes grave* olbian de care am vorbit mai sus, mai există cîteva descoperiri de monede emise de orașul nord-pontic, în mai multe locuri din Dobrogea, toate datînd însă, din vremea autonomiei sale ⁵³. Dacă punem alături documentarea epigrafică existentă pentru legăturile Olbiei în regiunea Dobrogeană în secolele IV—I î. e. n. și nu uităm nici descoperirile de monede histriene în spațiul nord-pontic în secolele V—IV î. e. n. ⁵⁴, tabloul acestor relații începe să capete contururi mai clare și să ridice probleme asupra cărora nu vom zăbovi aici.

Avem acum și o primă mărturie numismatică privind relațiile Dobrogei cu Olbia în epoca romană. Asupra faptului că ele existau, eram de altfel informați de două inscripții olbiene din epoca severilor ⁵⁵. Tot în ideea legăturilor Dobrogei cu acest oraș se cuvine aici menționată inscripția ceva mai târzie pentru Jupiter Olbiopolitanul descoperită la Adamclisi ⁵⁶.

⁴⁸ D. Tudor, *Comunicări epigrafice*, IV, în *SCIV*, 17, 1966, 3, p. 602, nr. 31; idem, *Ollenia Romană* ³, București, 1968, p. 521, SE, nr. 320.

⁴⁹ I. Barnea, *Cu privire la relațiile dintre Dobrogea și Chersones în secolele IV—X*, în *Omagiu lui P. Constantinescu-Iași, cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, București, 1965, p. 161—165.

⁵⁰ D. Tudor, *Cohors I Cilicum in Scythia Minor și Taurida, contribuții la cunoașterea legăturilor între coasta de Vest și Nord a Mării în secolele I—III e.n.*, în *AUB*, 1956, p. 45—73.

⁵¹ Moneda a fost găsită întimplător la Păcuiul lui Soare cu ocazia intenselor cercetări care se întreprind acolo. Ținem să mulțumim și pe această cale lui P. Diaconu, șeful șantierului, care ne-a încredințat-o pentru studiu.

⁵² T. E. Mionnet, *op. cit.*, II supl., p. 26, nr. 106; *Sylloge Nummorum Graecorum Danisch Museum. Thrace, I*, Copenhaga, 1942, pl. II, nr. 114; cf. A. N. Zograf, *Античные монеты*, în *MIA*, 16, 1951, p. 143—144.

⁵³ Histria, MNA, inv. 359 (C. Preda); cf. D. M. Pippidi, *op. cit.*, în *Din istoria Dobrogei*, I, p. 192, nota 32; Canlia, jud. Constanța, MNA, inv. 756 (B. Mitrea); Histria, MNA, inv. 839 (C. Preda); Callatis, MNA, inv. 936 (C. Preda).

⁵⁴ Vezi mai sus notele 27 și 28.

⁵⁵ *IOSPE*, I², nr. 40, 41; D. M. Pippidi, *op. cit.*, în *Studii clasice*, VIII, 1966, p. 242.

⁵⁶ *CIL*, III, 12464; V. Pârvan, *Celalea Tropaeu.n. Considerații istorice*, II, în *BCMI*, IV, 1911, p. 165.

Explicația prezenței monedei olbiene la Păcuiul lui Soare ni se pare că este mai firesc s-o căutăm în raporturi comerciale normale și în navigația pe Dunăre, existente încă nestinjenit în prima jumătate a secolului al III-lea, decît să ne gîndim la o eventuală aducere a ei ceva mai tîrziu de către populațiile ale căror atacuri aveau să tulbure în chip catastrofal tihna, și așa uneori destul de relativă, a păcii romane din această regiune.

Într-adevăr dacă facem apel, așa cum am încercat, și la alte informații, discuția capătă elementele necesare și fenomenul nu mai apare straniu, chiar dacă avem de judecat prezența unei singure monede din Olbia la Păcuiul lui Soare. Ea vine să se insereze firesc într-o sumă de date, epigrafice și numismatice care încep din vremea clasică greacă și continuă și după perioada crizei din secolul al III-lea e. n. Monedele din orașele noastre pontice, mai ales cele tomitane, sînt prezente și ele, în vremea imperiului roman, pe coasta de nord a Mării Negre și chiar la Olbia.

În legătură cu prezența uneia dintre ele la Ijevsk, ținînd seama de împrejurarea că monedele emise la Tomis nu se limitează la o circulație strict locală, credem că explicația reală ar putea să fie alta decît jefuirea ei de acolo și apoi purtarea, din trib în trib, pînă în zona munților Urali ⁵⁷.

După părerea noastră, moneda putea ajunge într-unul din orașele din nordul pontic, dusă de un tomitan, eventual printr-un intermediar, și aici, într-un chip mai greu de precizat, mai departe.

Ipoteza exprimată anterior putea să apară judicioasă, chiar ca singura posibilă, atîta vreme cît nu se schița studierea circulației monedelor emise la Tomis și nu se luau în considerație inscripțiile. Avînd acum dovedită și prezența unor monede ale orașelor nord pontice în Dobrogea epocii romane, ni s-a părut că formularea acestei noi ipoteze devine posibilă. Ea are, credem, și avantajul că moneda tomitană nu mai este supusă unei lungi călătorii pe un anevoios drum continental și pe deasupra, în sensul invers mișcărilor normale de triburi, o etapă importantă parcurgîndu-se pe mare, pe calea obișnuită a raporturilor inter-pontice.

Ajunși aici, pentru a încerca să completăm imaginea atestărilor numismatice ale legăturilor cu regiunea de la nord de Marea Neagră în epoca romană, care rămîne încă, trebuie s-o recunoaștem, destul de săracă, mai avem să reamintim doar moneda emisă de Sauromat I (93/4—122/3) descoperită la Horia (jud. Tulcea) ⁵⁸, sugestivă și în problema abia discutată.

Nu ne îndoim că descoperiri viitoare vor putea să aducă foarte utile materiale noi în discuție. Nutrîm de asemenea nădejdea că pe baza unei mai întinse publicări a materialelor numismatice din Dobrogea ⁵⁹, se va putea determina mai circumstanțiat și locul pe care îl au aceste legături în tabloul de ansamblu al relațiilor economice ale Moesiei inferioare în general.

⁵⁷ Mai sus nota 34.

⁵⁸ B. Mitrea, *op. cit.*, în *SCIV*, 15, 1964, 4, p. 576—577, nr. 52 = *Dacia*, N.S., VIII, 1964, p. 380.

⁵⁹ La care am încercat să contribuim și noi cu ale noastre *Note numismatice dobrogene*, în *SCN*, IV, 1968, p. 397—403.

DISCUSSIONS EN MARGE DE QUELQUES MONNAIES ÉTRANGÈRES DE LA DOBROUDJA ANTIQUE

RÉSUMÉ

1. À propos d'une monnaie d'argent découverte dans la nécropole hellénistique de la ville de Tomis.

La monnaie a été découverte dans une tombe d'incinération, fouillée en 1961, et publiée comme «une petite monnaie en argent» sans identification. Conformément à la description et surtout à la photo, il s'agit, sans doute, d'une monnaie d'Apollonie Pontique, du IVe siècle av. n. è. Dans la même tombe il y avait aussi une autre «petite monnaie en bronze», peut-être une émission d'*Histria*. En tout cas, la ville de Tomis faisait partie de la zone de circulation des monnaies de cette ville. C'est grâce aux relations existant entre les villes d'*Histria* et d'Apollonie, sur lesquelles il y a d'ailleurs des témoignages épigraphiques, que l'on peut expliquer le mieux la présence à Tomis de la monnaie de cette dernière ville.

2. Pièces numismatiques au dossier des relations avec le Nord pontique à l'époque romaine.

Il s'agit d'une monnaie de Chersonèse, datée, d'après Anohin, entre 145—150, découverte à Tomis, et d'une monnaie d'Olbia, frappée sous Alexandre Sévère (222—235), découverte à Păcuiul lui Soare. On passe en revue les données connues sur les relations entre les régions de l'ouest et du nord de la mer Noire, où l'on a aussi trouvé des monnaies de Tomis et des autres villes grecques de la côte roumaine et bulgare. Pour expliquer la présence d'une monnaie de Tomis dans la zone des Ourals, conformément à cette documentation, pas trop riche, mais existante quand même dès l'époque classique grecque, il ne semble plus absolument nécessaire d'avoir recours à l'incursion de 258 en Dobroudja, ni à aucune autre d'ailleurs.